

Koirankuonolaisia, päättömiä miehiä ja varjojalkoja

Miikka Tamminen: *Keskiajan hirviöt*. Gaudeamus 2021.

Keskiajan tutkija Miikka Tammisen mukaan hirviöuskomukset ovat jääneet keskiajan tutkimuksessa melko vähälle huomiolle, vaikka niiden avulla voitiin käsitellä monenlaisia tieteellisiä, uskonnollisia ja moraalisia kysymyksiä. Hänen teoksensa *Keskiajan hirviöt* käsittelee ”luonnollisia hirviöitä”, toisin sanoen ihmisiä tai eläimiä muistuttavia kuolevaisia olentoja, jotka eivät sopineet määriteltyihin kategorioihin, vaan haastoivat luonnon ja ihmisyyden rajoja. Yliluonnollisia olentoja taas ovat esimerkiksi demonit, keijut ja vampyyrit, joita Tamminen lupaa käsitellä kirjan jatko-osassa.

Tietoja keskiaikaisista hirviöuskomuksista on saatu monenlaisista lähteistä. Erilaisissa matkakertomuksissa kuvattiin matkoilla tavattuja merkillisiä asioita. Osa matkakertomuksista perustui todellisiin matkoihin, jotkut olivat alusta lähtien seipitettyjä. Keskiaikaisissa bestiaareissa kuvailtiin erilaisia eläimiä ja annettiin samalla kristillisiä elämänohjeita. Mukana oli lukijoille tuttuja eläimiä, kuten kettu ja silli, eksoottisia eläimiä, kuten kirahvi ja krokotiili, sekä mielikuvituksellisempia eläimiä, kuten yksisarvinen ja feeniks-lintu. Myös uskonnollisissa

pyhimyselämäkerroissa ja apokryfisissä kirjoituksissa pyhimykset ja apostolit kohtaavat eläinhirviötä, jotka he kukistavat tai hirviöihmisiä, jotka he käännättävät kristinuskoon. Lisäksi hirviöistä on kerrottu kirjeissä, kronikoissa, tieteellisissä kirjoituksissa ja ensyklopedioissa. Viimeksi mainittuihin pyrittiin keräämään kaikki mahdollinen tieto, joten niihin lisättiin jatkuvasti uutta, myös uusia hirviötietoja.

Kansalle kerrottiin hirviöistä saarnoissa, niitä esiintyi myös runoissa ja lauluissa, kirkkotaide ja jotkut aatelsvaakunatkin levittivät hirviötietoa. Aatelisten parissa luettiin bestiaareja, romansseja ja matkakertomuksia, ja 1200-luvulta lähtien myös kansankieliset kirjoitukset sisälsivät tietoja hirviöistä. Suomessakin on kerrottu esimerkiksi koirankuonolaisista, joita venäläiset käyttivät etsimään piloutuneita suomalaisia isonvihan ja pikkuvihan aikaan 1700-luvulla.

Hirviöt kauhun ja ihmetyksen aiheena

Tamminen toteaa, että hirviöiden tarkoituksena on ollut pelottaa, viihdyttää, varoittaa ja opettaa. Kun matkakuvauksissa kerrottiin todellisista tai kuvitelluista matkoista kaukaisille alueille, ”maailman ääriin”, lukijat odottivat saavansa lukea myös hirviökuvauksia. Tarinoiden lukijoita ja kuulijoita kauhistuttivat kaukaisten maiden kummalliset ihmiset ilman päätä tai suuta, eläinpäiset, yksijalkaiset tai monikäätiset ihmishirviöt. Vaikka matkakertomuksissa oli mukana paljonkin fiktiivisiä aineksia, niihin pääosin uskottiin. Pidettiin tärkeänä, että tavatut hirviöt pystytään kuvailemaan ja nimeämään, että voitiin tavallaan hallita niiden aiheuttamaa uhkaa. Nykyajan näkökulmasta kaunokirjallisuutta ovat esimerkiksi Mandevillen matkoista sekä Aleksanteri Suuren seikkailuista kertovat romaanit, mutta ne olivat aikanaan erittäin suosittuja ja vaikuttivat hirviöuskomuksiin.

Hirviötarinoissa oli usein jokin opetus tai varoitus. Esimerkiksi pie-

net, lyhytikäiset pygmit symboloivat ihmisiä, jotka antavat helposti periksi eivätkä taistele tarpeeksi paheita vastaan. Päätömät olennot olivat vailla suuntaa ja johtajaa, monipäiset tai monikasvoiset puolestaan viittasivat päättämättömyyteen ja epärehellisyyteen. Hirviöitä voitiin myös asettaa ihmisille esikuviksi, esimerkiksi piispa Jacques de Vitry piti esimerkillisinä amatsoineja, jotka elivät suurimman osan elämästään selibaatissa.

Eurooppalaisen keskiajan ihminen oli valkoihoinen kristitty sekä ulkonäöltään ja käytökseltään kutakuinkin tietyn standardin mukainen. Jonkinlaisina hirviöinä on kuvattu myös aivan ihmisen näköisiä olentoja, joilla on ollut eurooppalaisen näkökulmasta kummallisia käytöstapoja. Nelinkontin liikkuminen, koiranmaidon juominen tai avoimen seksuaalinen käytös viittasi hirviömaisyyteen siinä missä päättömyyseen. Keskeinen kysymys hirviöiden kohdalla oli kysymys sielusta. Jos kysymyksessä oli olento, jolla oli sielu, se tuli käännättää kristinuskoon.

Ei vain keskiaikaa

Keskiajan tutkijoita kiinnostivat teoriat hirviöiden alkuperästä. Yksittäisten olentojen, esimerkiksi epämuodostuneitten lasten, kohdalla huomio kiinnittyi helposti vanhempien ominaisuuksiin ja käytökseen tai kysymyksessä pääteltiin olevan varoitus tai ennenviesti taivaasta. Kokonaisten kansojen kohdalla etsittiin muita selityksiä. Kansan tai hirviörodun syntymisen perimmäisenä alkusyynä nähtiin tavallisesti jonkinlainen tabujen rikkominen. Tamminen pohtii käyttämäänsä hirviörotujen käsitettä, ja kertoo, että nämä yhdistettiin usein todellisiin uskonnollisiin tai etnisiin ryhmiin. Pitkälle nykyaikaan ovat vaikuttaneet esimerkiksi raamatulliset selitykset Kainin tai Haamin kirotuista jälkeläisistä, joita on käytetty muun muassa orjuuden oikeuttamiseen.

Tamminen käsittelee hirviöiden ulkonäköä sekä pohdintoja niiden

alkuperästä ja tarkoituksesta sekä hirviöiden suhdetta keskiajan politiikkaan, uskontoon ja tieteeseen. Hän osoittaa, ettei keskiaikaisten hirviöiden tutkiminen ole pelkästään seikkailua jännittävien kurioositeettien parissa, vaan keskiajan hirviöuskomuksista löytyy taustaa ja selityksiä monille keskiajan ilmiöille sekä myöhemmille uskomuksille ja käytänteille.

Kaikkiaan *Keskiajan hirviöt* on mukkea tietopaketti aiheesta, josta ei ole kovin paljon tutkimusta millään kielellä. Suomenkielistä keskiajan hirviöiden historiaa ei ole kirjoitettu ennen tätä kirjaa. Kirjan lopussa on hyvä lähdeluettelo sekä hakemisto. – Otsikon varjojalat olivat yksijalkaisia, jotka suojautuivat polttavalta auringolta makaamalla selällään ja käyttämällä isoa jalkaansa varjona.

MERJA LEPPÄLAHTI

Kirjoittaja on tietokirjailija ja kriitikko.